

Az irodalomtudomány alapjai

Anglisztika alapszak

Germanisztika alapszak

Szerda 16.00-17.30

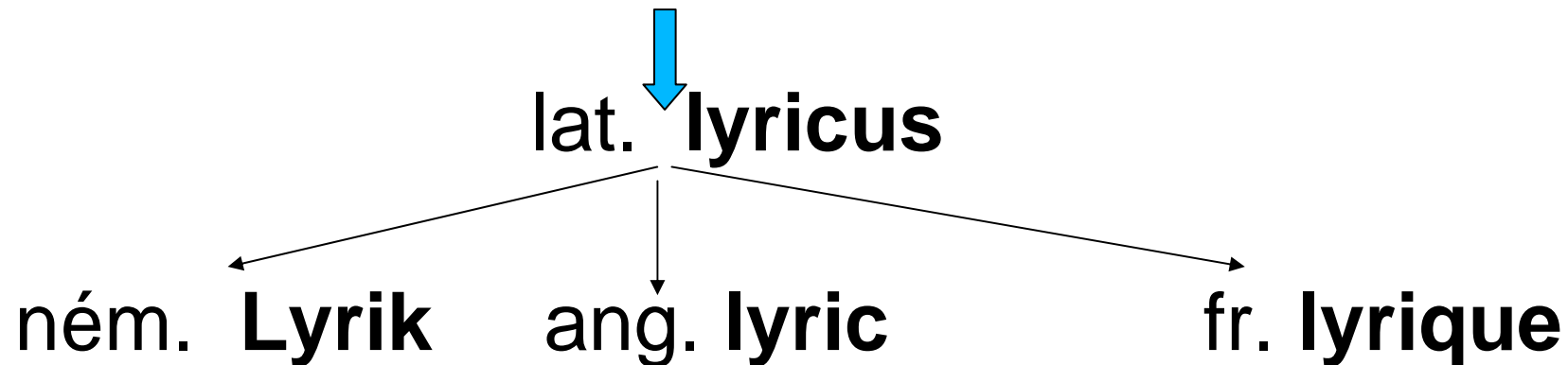
Gólyavár A

A líra – a líra szó eredete

gör. **líra** – ,lant', ,líra'

gör. **lírikosz**, lat. lyricus – ,lirához, lírajátékhoz tartozó'

gör. **ho lírikosz** – ,lírán játszó', , lírikus költő'

Zeneiség

eredetileg (ókor):

szöveg + zenei kíséret + ének

**pl. gör. dithürambosz/lat. dithyrambus/
m. ditirambus,
gör. ódé /lat. ode/m. óda ,ének' –**

**(pl. Szimonidész, Pindarosz, - Babits: Ditirambus a
nőkről;**

Horatius carmenjei, Schiller: An die Freude)

Zeneiség – ,hangfestés'

„Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
A tájon
S ont monoton
Bút konokon
És fájón”

S én csüggeteg,
halvány beteg,
míg éjjél
kong, csak sirok,
s elem a sok
tűnt kéj kél.

(P. Verlaine: Őszi chanson, Ford.: Tóth Árpád)

Oh, múlni már,
Ősz! hullni már,
eresszél!
Mint holt avart,
mit felkavart
a rossz szél...

*Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.*

*Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure*

*Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.*

(Paul Verlaine: Chanson d'automne)

Líra - hangfestés

*Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
A tájon
S ont monoton
Bút konokon
És fájón.
(Verlaine: Őszi chanson)*

*Mi kék
Az ég!
Mi zöld
A föld!
(Petőfi: Mi kék az ég)*

mély mgh. - magas mgh.

p, t, k, d, g, r – m, n, l, ny, j

szó – zene – kép - jelentés

Líra mint műnem

poézis - poétika

gör. **poiein**

(,csinálni', ,alkotni', ,kitalálni valamit')

gör. **poiezisz**

(,költészet', ,alkotás'
,teremtés')

lat. **poesia**

ném. e **Poesie**

ang. **poetry**

gör. **poietiké**

(,költészettan')
(lat. **ars poetica**)

lat. **poetice**

ném. e **Poetik**

ang. **Poetics**

Líra mint műnem

poétika

normatív

(preszkriptív)

leíró

(deszkriptív)

Platón, Arisztotelész – mimetikus művészet

poétika – retorika

lat. inventio – dispositio – elocutio

+

lat. movere

A líra mint műnem – történeti áttekintés

Platón: *Az állam* (3.6.) Arisztotelész: *Poétika* (1.)

a líra sajátosságai ≠ differenciált líra-fogalom

reneszánsz: normatív „műfaj”-rendszer

(DE: Platón, Arisztotelész, Horatius, Vergilius)

A líra mint műnem – történeti áttekintés

Martin Opitz: *Buch von der deutschen Poeterey*
(1624)

John Milton: *Treatise of Education* (1644)

Charles Batteux: *Les beaux-arts réduits à un même principe* (1746)

líra = az „érzések utánzása”

(Arisztotelész: **mimézisz!**)

A líra mint műnem – történeti áttekintés

J. W. **Goethe**: *Noten und Abhandlungen*

(zum *West-östlichen Divan* (1819))

„Es gibt nur drei echte Naturformen der Poesie:
die klar erzählende, **die enthusiastisch
aufgeregte** und die persönlich handelnde:
Epos, **Lyrik** und Drama.“

„**bensőségeség**“, „**érzelem**“, „**lelkület**“,
„**élmény**“, „**én**“

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

1./ pragmatikai

2./ szemantikai

3./ szintaktikai

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

1./ pragmatikai

- szubjektivitás
- „lírai én”

szerző ≠ költemény fiktív alanya

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

2./ szemantikai

- **Horatius:** „ut pictura poesis”

(*Ars*
Kr.e. 20 k.)

Poetica,

szemléletesség

-

tömörség,

szóképek, stílusalakzatok

-

- **retorika**

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

2./ szemantikai

- Horatius: „ut pictura poesis”

-hasonlat:

Mint pusztító tűz ha emészti a rengeteg erdőt,
Fönn a hegyek tetején, és messzire terjed a fénye:
Nagyszerű fegyvereik ragyogása, mikor kivonultak,
Úgy szállt át a magas levegőn, csillogva az égit.
(Homérosz: Iliász)

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

– a tördelés

És élni kell ma oly halottnak,
Olyan igazán szenvedőnek,
Ki beteg szívvel tengve-lengve,
Nagy kincseket, akiket lopnak,
Bekvártélyoz béna szívébe
S vét őrizni egy szebb tegnapot.
(Ady E.: Ember az embertelenségben)

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

– írásképek/képi ábrázolás

Két tölcsér éjjel bandukolt,
Szűk torkukon a kandi hold
ezüstös fényét
általönti,
útjukra
szórja,
s. t.
b.

/Chr. Morgenstern: A tölcsér/

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

– írásképek/képi ábrázolás

/Reinhard Döhl: Apfel/

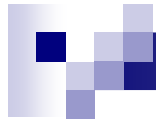

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

- lat. oratio ligata - ‚kötött beszéd’
(lat. vertere, versus - ‚(vers)sor’ - ném. Vers)
- gör. **metrike techne** / lat. **ars metrica**
- ‚a vers mestersége’
- gör. **metron** / lat. **metrum** - ‚mérték’

metrum – versmérték

**a vers egészének abszolút szabályos
ismétlődési formarendjére visszavezető
elvi ritmusszerkezet**

- gör. **metrike techne** / lat. **ars metrica**
 - ‚a vers mestersége’
- gör. **metron** / lat. **metrum** - ‚mérték’

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

- **ütemhangsúlyos** verselés (pl. magyar, finn, észt, francia)
- **időmértékes** verselés (pl. magyar, ókori görög, latin)
- **hangsúlyváltó** verselés (pl. angol, német, spanyol, olasz, portugál)

Líra

A lírai szövegek sajátosságai

3./ szintaktikai

- a versláb fogalma
 - jambus (∪ –)
 - trocheus (– ∪)
 - anapesztus (∪∪ –)
 - daktilus (– ∪∪)
 - spondeus (– –)

Líra - verslábak

Jambus (gör. iamposz - ,dobás', ,dobós' [tánc]):

Mi kék

U –

az ég!

U –

Mi zöld

U –

a föld!

U –

/Petőfi S.: Mi kék az ég/

Líra - verslábak

Trocheus (gör. trochaiosz - ,futva', ,gyorsan)

Fenyvesekkel vadregényes tája.

– ∪ – ∪ – ∪ – ∪ – ∪

/Petőfi Sándor: Az Alföld/

Líra - verslábak

Anapestus (gör.+lat. ,visszafordított')

Haloványul a gyáva szavamra, dalom

U U – U U – U U – U U

Viharodnak előjele, Forradalom!

U U – U U–UU – U UU

/Petőfi Sándor: Forradalom/

Líra - verslábak

daktilus (gör. daktilosz - ,ujj' [hosszmérték])

Bóbita Bóbita táncol,

–UU –UU – U

körben az angyalok ülnek,

– U U – UU – U

béka-hadak fuvoláznak,

–U U – UU – U

sáska-hadak hegedülnek.

– U U – UU – U

/Weöres Sándor: A tündér/

Líra - verslábak

spondeus (gör. szpondé - ,italáldozat')

- önmagában nem képez soralkotó ritmust

Líra - verssor

ném. **Auftakt** - ,ütemelőző'

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,

x – u u – u u – u u – u

Még zöldel a nyárfa az ablak előtt.

x – u u – u u – u u –

/Petőfi S.: Szeptember végén/

Lírai szövegek sajátosságai

3./Szintaktikai sajátosságok:

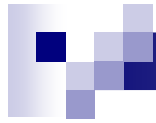
- Ritmus

Folyton ezek a ringlók potyognak
Folyton ezek a darazsak zümmögnek
Folyton ezek a pillék hozzám ütődnek
folyton ezek a madarak nyikordulnak
folyton ezek a folytonok folytonognak.

(Petri

György: Tart)

/szóismétlések, mondatszerkezetek
ismétlődése/

**Ritmustényezők: 1. alapvető
2. járulékos**

Alapvető ritmustényezők:

- **hangsúly**
- **időtartam**
- **hanglejtés**

Járulékos ritmustényezők:

- szünet

- rím

- refrén

- alliteráció

Líra

Ritmusalkotó tényezők

- metszet:

- sormetszet

1./ cezúra: ∪ || –

2./ dierézis: ∪ – || ∪ –

Régi dicsőségünk, || hol késel az || éji homályban?

(cezúra)

(dierézis)

(Vörösmarty Mihály: Zalán futása)

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- fr. **enjambement** - ‚áthajlás’

- **sorugrás**

Rejtőzz mélyre, magadba! Ott
még rémlik valami elhagyott
nagy és szabad álmom, ahogy
anyánk, a végtelen
tenger, emlékként, könnyeink
s vérünk savában megjelen.

(Szabó L.: Az Egy álmái)

- **szakaszugrás**

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

- 1./ összecsengetés mértéke alapján

- **tiszta rím** (pl. lónak – tónak)

Szerettél? Magához ki **fűzött**?

Bujdokoltál? Vajjon ki **űzött**?

(József Attila: Karóval jöttél)

- **asszonánc** (pl. lábnyoma – áfonya)

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

- 1./ összecsengetés mértéke alapján

- **tiszta rím** (pl. lónak – tónak)

- **asszonánc** (pl. lányoma – áfonya)

és ott a park, a régi szerelmek **lányoma**,
a csókok íze számban hol méz, hol **áfonya**
(Radnóti Miklós: Nem tudhatom...)

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

**- 2./ A kötött szótagok fajtája
/milyensége és száma szerint**

- egyszótagú (pl. bánt – pánt)

- kétszótagú (pl. kőbe – tőbe)

- gazdagrím (pl. versformát –
egyformát)

- önrím (pl. kigyelmed – kigyelmed)

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

- 3./ verssorban elfoglalt helyük szerint

- a./ kezdőrím: a.....(királyi...)

a.....(világi...)

- b./ belső rím

- echorím: aa.....

- középrím:a.....a

- c./ végrím:a

.....a

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

3./ verssorban elfoglalt helyük szerint

- c./ végrím:

páros rím: aa bb cc

hármás rím: aaa bbb ccc (stb.)

négyes rím vagy bokor-rím: aaaa, bbbb, cccc (stb.)

halmazrím (rímhalmaz): öt v. ennél több egymás utáni végrím, aaa...aa

keresztrím/váltórím: abab, cdcd, efef ill. fél keresztrím:
xaya,

ölelkező rím: abba, cddc, effe (stb.)

ráütő rím: aabbb, ccddd, eefff (stb.)

farkos rím: aab ccb; ddb (ill. aab aab mint köztes rím)

3./Szintaktikai sajátosságok:

- rím

4./ szavak írásképe és hangzása kapcsolataiban létrehozható rímek

- szemrím: Trage - Garage
- fülrím: Mauser - Browser
- kecskerím:

Volt rajta egy rémes **zergekabát**,
És evett egy krémes **kergezabát**.
Bármennyi embert **ölök rakásra**,
Nem teszek szert egy **öröklakásra**.

(Kosztolányi Dezső: Két kecskerím)

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- refrén

Szekfűvirágleheletzuhatagos-örömillatu délövi szélben,
fülemüleszavu, kusza méhzizegésü lugas susogó sűrűjében

**Hari vigad a gyönyörű dalu kikeletben,
sírjon az elhagyatott, ime táncol a vadörömü
lánykaseregben.**

Vándorok asszonyait szerelem tüze gyötri a szívbe-szövődve,
méhrajos szírom-árban emelkedik a bakula tárt legyezője;

**Hari vigad a gyönyörű dalu kikeletben,
sírjon az elhagyatott, ime táncol a vadörömü
lánykaseregben.**

/Dzsajadéva: A Pásztor éneke; ford. Weöres Sándor/

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- sorfajták
 - alexandrin
 - vers commun
 - endecasillabo
 - blank verse
 - hexameter
 - pentameter
 - Knittelvers

Líra

3./Szintaktikai sajátosságok:

- **strófaformák**
 - **antik strófaformák**
 - disztichon
 - alkaioszi strófa
 - szapphói strófa
 - aszklepiádeszi strófa
 - **szonett**
 - **stanza**
 - **tercina**
 - **népdalstrófa**

Líra

Lírai műfajok

(hagyományos műfajelmélet szerint)

- epigramma
- dal
- elégia
- óda
- rapszódia
- ditirambus

Líra – „Összefoglalás”

ottos mops

ottos mops trotzt

otto: fort mops fort

ottos mops hopst fort

otto: soso

otto holt koks

otto holt obst

otto horcht

otto: mops mops

otto hofft

ottos mops klopft

otto: komm mops komm

ottos mops kommt

ottos mops kotzt

otto: ogottogott

/Ernst Jandl: ottos mops/

Ernst Jandl mit seinem Mops

